

La peresa

(ALDC, VIII, 1804. La peresa)

Peresa i *mandra* són els mots més estesos. *Peresa*, “repugnància al treball, a l’acció” (*DIEC*), doc. des del s. XIV, deriva del llat. *PĪGRĪTĪA* (veg. el cultisme *pigrícia* i l’it. *pigrizia*), amb caiguda de la -G-, com en **AGRANIONE* > *aranyó*, i presenta les var. fonètiques, *pere*[θ]a 100, 108, 132, aragonesitzant; *presa* 1, 23, 32, 34, 57, 87, amb síncope de la vocal seguida de bategant, com en *Tresa* < *Teresa*; *perea* (var. *pereia* 89, amb *i* antihiàtica) presenta una alternativa al tractament del suf. der. de -TIA, és a dir, la caiguda de la -[z]- (< [ð] fricativa dèbil), que era freqüent en cat. ant. però que sols han mantingut el val. i parlars ribagorçanopallaresos (der. *desperear-se* 160, 165).

Mandra seria “probablement pres de l’it. *mandra* o *màndria* ‘ramat’, que en el parlar familiar i en els dialectes ja pren el sentit de ‘poltró, dropo’, de primer referint-se despectivament a gent moltonenca o que es comporta amb la inèrcia d’ovelles” (*DECat*; Gomez Gane, 2012), hipòtesi no gaire convincent. El mot apareix en cat. inicialment aplicat al ‘peresós’, mentre que per a l’abstracte s’usava *mandreria* (Torra, 1640); cal corregir el *DECat* quan afirma “de Lacav. [Lacavalleria, 1696] passà al *DTo.* de 1757 [Torra, 1640] a Belv. [Esteve *et al.*, 1803], al Lab. [Labèrnia, 1839], etc.”. La doc. tardana del mot (s. XVII) i la var. *màndria* 125, 132, 138, 139, com en it. (present com a apel·latiu i no solament com a topònim, com afirma el *DECat*), donen versemblança a aquesta procedència externa; der. *mandronia* 85, pres del logudorès i sassarès, on és der. de *mandrone* (Corbera, 2000). D’altra banda, la forma *manra* 69, 116, 128 és una mostra de l’assentament del mot *mandra*, que s’ha assimilat a l’alternança del tipus *cendra/cenra*, com també la formació de parèmies (“Mandra, son, por i fred, com més n’hi ha més admet”, *Tresor*).

Un altre mot de notable presència és *ganduleria*, der. de *gandul* (s. XIX), pres del cast. on ja es documenta al s. XV, provinent de l’ár. o ár. andalusí *ĠANDŪR* ‘fatxenda, que viu sense treballar’ (*DCVB*; Corriente; Veny, 1978 a); der. *gandulada* 120, 121, amb el suf. intensiu -ada (< -ATA); *gandulitis* 45, 111, 122, 133, 142, der. de *gandul* amb el suf. -itis, d’origen medical (*bronquitis*, *amigdalitis*, etc.), estès a mots de caràcter abstracte (cf. *vaguitis*), d’ús molt col·loquial.

El concepte ‘peresa’ coneix equivalents entrats des de l’exterior: *feniantisa*, pres del fr. *fainéantise* (s. XVI), de *fais néant* ‘[no] fes res’; *ganseria* 16, der. del cast. *ganso* per la seva lentitud de moviments, com procedeixen del cast. *vagància* 161 (< cast. *vagancia*) i *vagueria* 75, der. de *vago* ‘desocupat’ (< *VACUUS* ‘buit’, de *VĀCĀRE*); sembla que *galvana* 42, 54, 66, 95, 100, 106, 110, 115, 118, 131, 136, 171 (der. *agalvanir* 100) també seria una importació del cast., on és d’origen incert i on ja es documenta al s. XVIII (*baldana* 134 en seria una modificació); per a *perro*, veg. més avall.

Altres mots, d’estructura interna, generalment d’àmbit restringit o simplement local, estan en relació amb la idea

de ‘lentitud, flegma, somnolència, relaxament’: *droperia* 64, 69, 126 i *dropada* 120, der. de *dropo* (s. XVII [*CIGCMod*]), de *HYDROPICUS*, a través de **dròpeu* < *dròpego*, que, de ‘obès panxut’, va passar a ‘mandrós’ per la feixuguesa dels seus moviments; *melsa* 93, d’origen incert, òrgan que es considerava el causant de la melancolia (cf. *esplin* < angl. *spleen* ‘melsa’, ‘tedi’); per metonímia, el *gos* s’ha vinculat a la peresa per la seva actitud freqüent de repòs: *gos* 90 (“agafar el *gos*”), 172 (< *GUS*, *KUS*, per a cuidar o abordar el ca), amb el der. *gosseria* 95, 110 i *gossera* 168, 169, 173, 174, 178, 182, 184; *perro* 163 (“donar *perro*”) i els der. *perrin* 163 (“entrar *perrin*”) i *perritis* 172, 177, amb el suf. -itis (cf. més amunt *gandulitis*); per a la mutació semàntica, veg. dites de l’oc. com *peresous coume un chin maigre* (Mistral); *canya* 16, manlleu a l’oc. *canha* ‘gossa’, f. de *canh*; *goda* 4, 8, pres de l’oc. *gòda* ‘peresa’ < ‘ovella vella que només serveix per a l’engreix’; *ganseria* 16, der. de *ganso* ‘oca’, pres del cast., amb el suf. -ia i l’infix -er- (veg. més amunt); *nyonya* (s. XIX) 38, 98, 101, d’origen expressiu, des de ‘somnolència’; *deixament* 52, *deixadesa* 104, de *deixar* (< *LAXARE* ‘afluixar’) amb els suf. -ment i -esa, respectivament; *malagana* 52, 114, 129, 151, 153, 154, 157, compost de l’adj. *mal* i *gana*, d’origen incert; *samorda* 132, substantivació del f. de *somort* ‘esmortei’t’, amb centralització de o- inicial (cf. Veny, 1999 c), atracció de *sord*, *sorda*, i a partir de ‘calor bascosa’. Altres casos de canvi obscur: les plantes *vessa* 70-72, 76, 79-82 (var. *verça* 74), *baina* 137 (< *VAGĪNA* ‘baina, estoig’), des de ‘tavella’, aplicat a una persona de mals sentiments (cf. cast. *berzotas* ‘ignorant, beneit’); *estar mal fet* 176, *sorna* 172, des de ‘ironia malèvola’; *pessar* 119, des de *pesar* ‘pena, aflicció’; *múrria* 130, *murra* 190, der. de *morro*, com a signe de taciturnitat i malvolença. Entre els mots en relació destaquem: *ganes de jaure* 36, *madorra* ‘ensopiment’ 111, *si té gola, eixe* (quan es treballa molt) 156.

Peresa, amb la var. *perea*, era el mot general, amb arrels ben antigues, conservat en mall., eiv., val. i extrem oest del nord-occ., mot que, des del s. XVII, va ser parcialment substituït per *mandra*, de procedència possiblement it., que ocupa una gran meitat principatina, amb clapes de l’anterior *peresa*. *Ganduleria* apareix a l’oest del Principat, sovint amb convivència amb *peresa*, i també en ross., complementat amb el gal·licisme *feniantisa*. La penetració externa, potser italiana i de notable antigor en el cas de *mandra*, es manifesta occitana en els ross. *goda* i *canya*, i cast. en *vagueria*/*vagància*, *perro*/*perritis*, i potser en *galvana*.

Són mots normatius *peresa*, *mandra*, *ganduleria*, *galvana*, *droperia*, des del *DOrt*, 1917; *nyonya* “mandra somnolenta”, des del *DGI*, 1932; *gos* (“tenia gos d’escriure”), des del *DIEC*_I, 1995.